

релюють з високим рівнем мотивації досягнення. Як бачимо, між індивідуальним стилем спілкування і мотивацією досягнення існує тісний взаємозв'язок.

Література

1. *Либин А. В.* Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций / Александр Викторович Либин. – М. : Смысл ; Изд. центр “Академия”, 2004. – 527 с.
2. *Хорни К.* Невроз и развитие личности / Карен Хорни. – М. : Смысл, 1998. – 75 с.
3. *Крайг Г.* Психология развития / Грейс Крайг. – СПб. : Питер, 2002. – 992 с.
4. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
5. *Чхартишвили Ш. Н.* Проблема воли в психологии / Ш. Н. Чхартишвили // Вопросы психологии. – 1964. – № 4. – С. 28–39.
6. *Собчик Л. Н.* Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Людмила Николаевна Собчик. – СПб. : Речь, 2003. – 624 с.
7. *Хекхаузен Х.* Мотив достижения / Хайнц Хекхаузен // Мотивация и деятельность : в 2 т. – Т.1 / под ред. В. М. Величковского. – М. : Наука, 1986. – 408 с.

© Меліхова І. О.

ЧАСОВА СКЛАДОВА ПОТЕНЦІАЛУ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ОНТОГЕНЕТИЧНІ І ПОКОЛІННІ ЗМІНИ

Р. М. Свинаренко, м. Одеса

Висвітлюється проблема онтогенетичних і поколінних змін часової складової в потенціалі самореалізації особистості. Показано, що за останні десятиліття прискорення часу привело до зміни як окремих властивостей пізнавальних процесів особистості, так і темпоральних характеристик процесу самореалізації особистості.

Ключові слова: самореалізація особистості, психологічний час, поколінні зміни.

Освещается проблема онтогенетических и поколенческих изменений временной составляющей в потенциале самореализации личности. Показано, что за последние десятилетия ускорение времени привело к изменению как отдельных свойств познавательных процессов личности, так и темпоральных характеристик процесса самореализации личности.

Ключевые слова: самореализация личности, психологическое время, поколенческие изменения.

The article is dedicated to the problem of ontogenetical and generational changes in temporal component of self-realization potential of personality. It is shown that over the past decade, time acceleration led to the change in separate cognitive processes of personality, as well as temporal characteristics of self-realization.

Key words: self-realization, psychological time, generational change.

Проблема. Останнім часом особливої гостроти набуває проблема адаптації людини до умов сучасного життя, яке постійно прискорюється і все більше наповнюється новітніми комунікаційними технологіями, що веде до підвищення рівня технологізації виробничого і навчального процесів [1]. Зміни, що відбуваються в життєвому середовищі, зумовлюють адаптацію психологічних характеристик сучасних людей до його особливостей, що може відрізнити їх від усіх попередніх поколінь. Про такі зміни говорять сьогодні геронтопсихологи [2; 3], еволюційні психологи [4] та фахівці інших галузей.

Мета статті: розглянути найбільш поширені в суспільстві уявлення про час, їх сприймання й оцінювання сучасною людиною під кутом зору впливу на її поведінку; проведення відповідного дослідження для вивчення цих уявлень.

Зауважимо, що наше дослідження (1983 р., 2003 р.) мало деякі особливості. У ньому брали участь переважно чоловіки – представники технічних професій, що певною мірою обмежує нас у поширенні виявлених тенденцій на жінок і фахівців інших сфер. Вважаємо, утім, що ці тенденції характерні більшою чи меншою мірою і для інших категорій населення.

Отже, результати дослідження (рис. 1) показують, що близько половини досліджуваних (50,7 %) найбільш значимим вважають для себе майбутній час, майже половина (43,8 %) – минулий, ще менше (40 %) – сьогодення. У цілому всі три модуси (минуле, майбутнє, теперішнє) досить широко представлені, тобто вони є певною мірою рівнозначущими. Разом із тим перевага саме орієнтації на майбутнє і теперішнє узгоджується з результатами досліджень соціального часу, які показали, що на сьогоднішній день у суспільстві домінують уявлення про динамічність, плинність часу, що викликає природну перевагу майбутнього порівняно з минулим і сьогоденням.

Ми не можемо погодитися з думкою тих дослідників, які вважають, що теперішнім живе здебільшого населення країн із слабкою економікою чи країн, що розвиваються [5]. Як показують останні події, пов'язані із світовою економічною кризою, саме багаті, розвинуті економіки останнім часом були спрямовані на максимальне отримання доходів саме сьогодні і не звертали уваги на майбутні наслідки. Мешканці країн, що розвиваються, як показує наше дослідження, більше замислюються над власним майбутнім.

Що ж стосується зафіксованої нами під час дослідження високої суб'єктивної значущості минулого для респондентів, то тут, на нашу думку, слід враховувати те, що українському менталітетові притаманна часова орієнтація на минуле, пов'язана насамперед із домінуванням уявлення про циклічність часу.

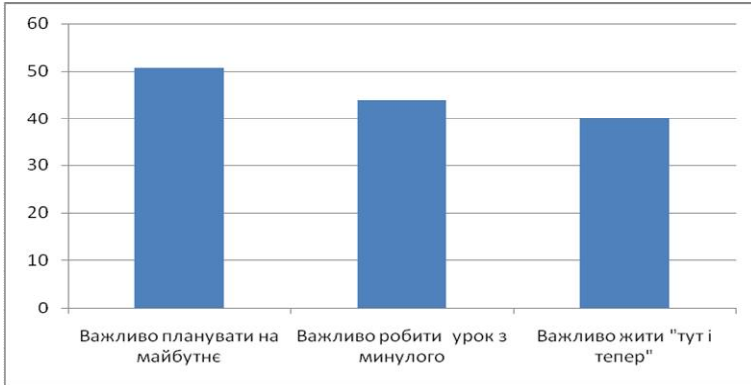

Рис. 1. Розподіл головних уявлень про часову перспективу

Виявлено також значущі статеві відмінності щодо частоти вибору трьох типів часової перспективи (табл.). Істотні статеві відмінності виявлено в оцінюванні значимості майбутнього. Найбільш важливою для себе вважають цю часову перспективу дві третини чоловіків (66,7 %), зате менше третини жінок (28,6 %). В оцінюванні важливості минулого тенденція в дещо менш вираженій формі зберігається: майже третина чоловіків вказує на важливість минулого (30,6 %), серед жінок таких удвічі менше (16,2 %). Утім, сьогодення більш важливим для себе вважає більш як половина жінок (57,1 %), тоді як серед чоловіків цю часову перспективу зазначили лише 13,5 % опитаних.

Таблиця

Статеві відмінності часової перспективи (у %)

Тип часової перспективи	Чоловіки	Жінки	Рівень значущості
Важливо планувати на майбутнє й замислюватися, що майбутнє може принести із собою	66,7	28,6	$p < 0,01$
Важливо винести урок з минулого	30,6	16,2	$p > 0,1$
Важливо жити "тут і тепер" і турбуватися тільки про те, що самому можна змінити	13,5	57,1	$p < 0,01$

Статеві відмінності щодо оцінювання часової перспективи зумовлені низкою факторів. Так, лінійність часу часто пов'язують із схильністю до індивідуалізму, тобто маскулініними властивостями. Жінок, навпаки, частіше пов'язують із колективістичними цінностями [6]. До того ж дослідники зауважують, що повсякденна діяльність жінок більше пов'язана із циклічними процесами, наприклад, веденням

домашнього господарства (“домашня робота, що ніколи не закінчується”), народженням і вихованням дітей [7] і т. ін.

У ході дослідження було визначено особливості часової перспективи осіб, що належать до різних вікових груп (рис. 2). Так, майбутнє є більш значимим для більшості респондентів віком 30 років (67,5 %) і менш як для половини респондентів віком 20 і 40 років (38,5 і 41,7 %, відповідно). Отримані результати свідчать, що минулому надають більшої ваги респонденти старше 40 років (58,3 %) і приблизно однакова кількість представників вікових груп 20 і 30 років (16,1 і 13,8 %, відповідно). Ми схилиємося до думки, що це пов’язано не просто із спрямованістю в минуле, що дає більше емоційне задоволення [8] чи є джерелом мотивації [5], а з тим, що для кращої адаптації в соціальному середовищі потрібен минулий життєвий досвід як соціальної взаємодії, так і внутрішніх переживань. Зрозуміло, що у старшій групі він значно більший, перевірений життям, саме тому здатність виносити уроки з минулого, вчитися на власних помилках і вміти використовувати власний досвід особи старшого віку вважають більш значущою. Досвід молодших респондентів, кому 19 – 20 років, пов’язаний переважно з навчанням у школі, спілкуванням і друзями, тобто здебільшого з дитячими соціальними ролями, тому він навряд чи може бути корисним в оволодінні новими соціальними ролями, у загальному дорослішанні.

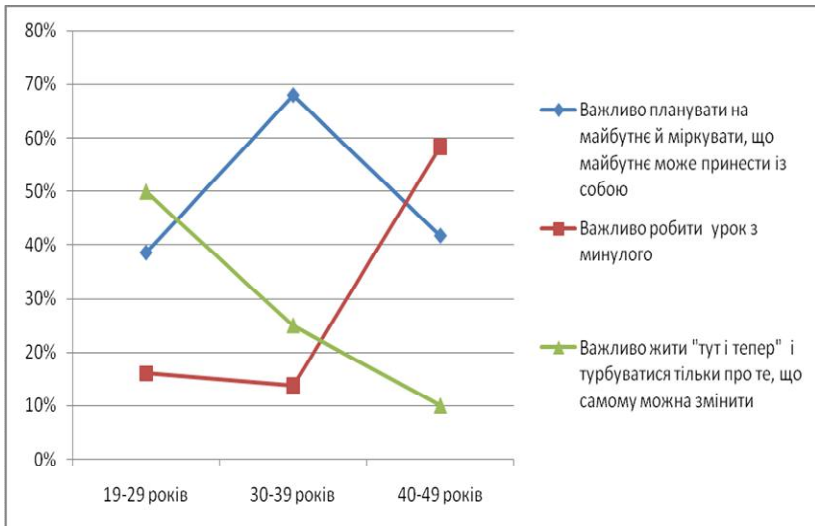

Рис. 2. Вікові відмінності часової перспективи

Що ж до сьогодні, то його важливість визнає половина опитаних у віці 20 років, кожен четвертий у віці 30 років і кожен десятий у віці 40 років. Отримані результати, на нашу думку, дещо уточнюють зауваження Т. Еріксена [1] щодо динамічності часу. Такі уявлення про час найбільшою мірою притаманні саме особам 30 років і меншою – іншим віковим групам. Прикметно, що молодь та особи літнього віку мають багато спільного [9], оскільки вони значно менше спрямовані в майбутнє, ніж 30-літні. У молоді це пов'язано із становленням дорослості, уявленням про майбутні перспективи, у літніх осіб – із переглядом власного буття та становленням мудрості. Утім, як показують результати досліджень, мудрість не обов'язково прямо корелює з віком. На думку ряду дослідників [10], мудрість може проявлятися вже в період молодості.

Як відомо з класичних праць перших дослідників психологічного часу [11; 12], сприймання часу тісно пов'язано з багатьма когнітивними процесами, у тому числі з увагою, пам'яттю, мисленням. При цьому увазі відводять одне з визначальних місць [13]. Згідно з результатами досліджень лабораторії М. М. Ланге в Одеському університеті, характеристики уваги дуже тісно пов'язані з часовою організацією психіки, оскільки вона ґрунтується на сенсомоторній швидкості та динаміці суб'єктивних переживань особи. Крім того, досвід людини є однією із ключових складових уваги, тому її дослідження особливо важливе для розуміння когнітивного розвитку людини в онтогенезі. Підкреслимо необхідність комплексного підходу з огляду на те, що увага являє собою внутрішнє зусилля, а можливості уваги обмежуються величиною енергетичних ресурсів [14], кількість яких у кожен момент часу є постійною величиною. Увага, однак, може змінюватися в незначних межах під впливом станів і подразників, що впливають на рівень фізіологічної активації. На думку Б. Й. Цуканова, увага людини значною мірою визначається ходом внутрішнього годинника, що є незмінним упродовж життя [15].

Когнітивні функції, пов'язані із часовими властивостями особистості (зокрема рівень розподілу уваги), помітно відрізняються у представників трьох вікових груп (вибірка 1983 р.). Так, найвищі показники виявлено у віковій групі початку середньої дорослості, у молоді вони дещо нижчі, а найнижчі – у літніх осіб (рис. 3).

Пояснити виявлені відмінності можна тим, що людина залучена до різних видів діяльності. Однак для осіб, що складають вибірку 2003 р., виявлено тенденції, схожі до показників концентрації уваги. На нашу думку, це певним чином пов'язано з підвищенням ролі комп'ютерів і автоматизованої техніки у виробництві. Так, сучасним працівникам потрібно одночасно стежити за різними показниками приладів і моніторів.

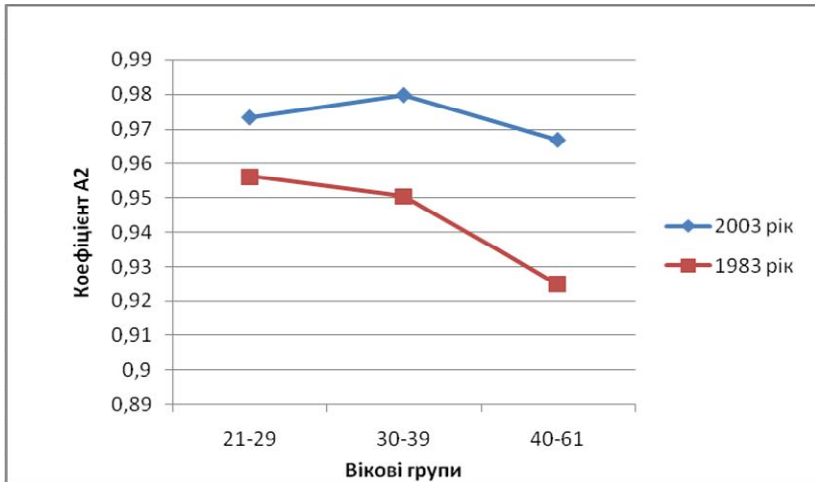

Рис. 3. Вікові відмінності розподілу уваги за коректурною пробою

У процесі переходу від ранньої до середньої дорослості для осіб у вибірці 1983 р. властивості уваги майже не змінюються. Схожі результати було отримано в дослідженнях Б. Г. Ананьєва і його учнів у 1977 р. Сьогодні ця тенденція, однак, не зберігається. Як бачимо, у сучасних фахівців середньої дорослості (вибірка 2003 р.) спостерігається значний приріст показників уваги. Це знов-таки пов'язано, на нашу думку, з винятковим значенням саме уваги для контролю за технічними процесами. Для вибірки 1983 р. характерна певна гетерохронність розвитку окремих властивостей уваги, що зауважив свого часу і Б. Г. Ананьєв. Вибірка 2003 р. відрізняється натомість вираженою синхронністю динаміки, що спостерігається в розвитку властивостей уваги.

Зауважимо, що за всіма властивостями уваги сучасні працівники категорії пізньої дорослості близькі до молоді 20 років тому. Оскільки ці працівники у 1983 р. належали до групи молодих, можемо зробити висновок, що їхні показники уваги за 20 років майже не змінилися. Це припущення, утім, є дискусійним і потребує перевірки шляхом зіставлення з результатами лонгітюдних досліджень.

Отримані нами результати в цілому узгоджуються в результатами К. Шайє [3], однак важко погодитися з позицією відомого психолога, що покращення багатьох психологічних показників пов'язано з поліпшенням умов життя кожного нового покоління, оскільки ці соціоекономічні тенденції по-різному проявляються на Заході і на пострадянському просторі.

Висновки. Розглядаючи час як зовнішній фізичний феномен, можна простежити певну еволюцію адаптації людини до часу, що виявляється у пришвидшенні когнітивних процесів, розвитку уваги і т. ін. у зв'язку з високою технологічною насиченістю повсякденного життя та прискоренням його ритму. Справді, особа, яка не встигає одночасно контролювати багато зовнішніх швидких процесів, може переживати певну дезадаптацію в сучасному технологізованому та урбанізованому середовищі.

Проведене нами дослідження дало змогу визначити онтогенетичні поколінні зміни часової складової в потенціалі самореалізації особистості. Було виявлено значущі статеві і вікові відмінності цих змін. Так, жінки, як і молодь, у цілому більшою мірою орієнтовані на теперішнє, чоловіки та особи середньої дорослості – на теперішнє і майбутнє, особи похилого віку – на минуле. З одного боку, такі результати можна розглядати як підтвердження генетично детермінованих змін, а з другого – як зміни умов життя (для осіб 30-40 років першочергове значення мають догляд за дітьми, планування власного майбутнього).

Аналізуючи отримані результати, ми враховували кілька моментів. По-перше, у дослідженні брали участь переважно чоловіки (виявлені тенденції поширюються, утім, і на жінок). По-друге, за останні 20 років як нам видається, певною мірою зросла довіра до психологічного тестування. По-третє, як відомо, одним з “обмежень” поперечних зрізів є питання про репрезентативність вибірки, що досліджується: важко оцінити, наскільки правомірним було б поширювати виокремлені тенденції, виявлені щодо фахівців технічних професій, на загальну аудиторію чоловіків. Вирішення цих питань потребує подальших досліджень.

Література

1. Еріксен Т. Г. Тирания моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу / Т. Г. Еріксен. – Львів : Кальварія, 2004. – 195 с.
2. Развитие психофизиологических функций взрослых людей / под ред. Б. Г. Ананьева, Е. И. Степановой. – М. : Педагогика, 1972. – С. 123–149.
3. Schaie K. W. Generational differences : the age-cohort period model / K. W. Schaie // Encyclopedia of Gerontology. – Oxford : Elsevier, 2007. – P. 201–209.
4. Палмер Д. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo sapiens / Д. Палмер, Л. Палмер. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2007. – 384 с.
5. Zimbardo P. The time paradox / P. Zimbardo, J. Boyd. – New York : Free press, 2008. – 378 p.
6. Hjorthol R. Gendered Aspects of Time Related to Everyday Journeys / R. Hjorthol // Acta sociologica. – 2001. – Vol. 44.
7. Odih P. Gendered Time in the Age of Deconstruction / P. Odih // Time & Society. – 1999. – № 8. – P. 9–38.

8. *Абульханова К. А.* Время личности и время жизни / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб. : Алетейя, 2001. – 300 с.
9. *Свинаренко А. М.* Міжпоколінні особливості колективних ідентифікацій в умовах інтенсивних соціальних змін : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. соціол. наук : 22.00.03 / А. М. Свинаренко. – К., 2004. – 16 с.
10. *Baltes P. B.* Wisdom: The orchestration of mind and virtue / P. B. Baltes. – Berlin : Max Planck Institute for Human Development, 1999.
11. *Вунд В.* Основы физиологической психологии / Вильгельм Вундт ; пер. под ред. А. А. Крогиуса, А. Ф. Лазурского, А. П. Нечаева. – Санкт-Петербург : тип. П. П. Сойкина, 1914. – Вып. 1-16.
12. *Ланге Н. Н.* Психический мир: избранные психологические труды / Н. Н. Ланге. – М. : МОДЭК, 1996. – 368 с.
13. *Полунін О. В.* Психологічне дослідження феноменології переживання теперішнього / О. В. Полунін // Психологія і суспільство, 2007. – № 4. – С. 138–143.
14. *Kahneman D.* Attention and effort / D. Kahneman. – Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1973.
15. *Цуканов Б. Й.* Время в психике человека / Б. И. Цуканов. – О. : Астропринт, 2000. – 220 с.

© Свинаренко Р. М.

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ МОЛОДЦЮ ЖИТТЄВИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ДОСЯГНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Ж. В. Сидоренко, м. Вінниця

Досліджуються стилі постановки завдань із досягнення психологічного здоров'я: декларативний, конформний, банально-песимістичний, конструктивний. Розглядаються як особливості впливу соціально-психологічних чинників на постановку завдань щодо психологічного здоров'я, так і характеристики процесу озадачування. Конструктивний стиль постановки життєвих завдань визнається оптимальним для досягнення психологічного здоров'я у подальшому самоздійсненні молоді.

Ключові слова: життєві завдання, психологічне здоров'я, стилі постановки завдань із досягнення психологічного здоров'я.

Исследуются стили постановки задач по достижению психологического здоровья: декларативный, конформный, банально-пессимистический, конструктивный. Рассматриваются как особенности воздействия социально-психологических факторов на постановку задач по достижению психологического здоровья, так и характеристики процесса озадачивания. Конструктивный стиль постановки жизненных задач признан оптимальным для достижения психологического здоровья в дальнейшем самоосуществлении молодежи.

Ключевые слова: жизненные задачи, психологическое здоровье, стили постановки задач по достижению психологического здоровья.